

УДК 504+332.122:002.68

Карпенко О. О., здобувач, Муравкіна М. О., аспірант (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса)

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ В СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ПЕСТИЦИДАМИ

У публікації розглядаються теоретико-концептуальні та організаційні аспекти забезпечення екологобезпечного поводження з пестицидами. Проаналізовано цілий ряд нормативно-правових документів, регламентуючих екологобезпечне використання пестицидів та знешкодження непродатних ХЗЗР.

Ключові слова: пестициди, екологобезпечне поводження, знешкодження.

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції – 80, у Польщі – 74). Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища, а саме в результаті сьогоденних проблем – нераціонального використання пестицидів та утворення, в результаті, небезпечних відходів.

На сьогодні дана проблема представлена в багатьох роботах різних наукових шкіл. І тому з часу набуття Україною незалежності ці питання є постійно актуальними. Вони носять системний, міжгалузевий і загальнодержавний характер. Це пояснюється недосконалістю існуючого законодавчого поля, а також недовістю еколого-економічного механізму в сфері екологобезпечного поводження з пестицидами. Тому і спроби дати оцінку всіх наслідків впливу пестицидів не є можливими через недосконалість методів дослідження та відсутність відповідних моніторингових спостережень і оцінок.

Зволікання з розв'язанням вищезазначених проблем несе значну загрозу для навколишнього середовища, здоров'я населення та соціально-економічного розвитку країни. Саме тому покращення умов життя та екологічного стану в Україні залежить від своєчасного вирішення таких завдань, як підвищення рівня техногенної безпеки та захисту населення від наслідків природних і техногенних аварій та катастроф; а особливо, удосконалення системи екологобезпечного поводження з

пестицидами.

Поставлена проблема потребує детального аналізу та наукового обґрунтування відповідних дій.

Наразі в Україні в результаті нераціонального використання пестицидів та утворення великих обсягів небезпечних відходів проблема екологічної безпеки набула особливої гостроти. Розрив між прогресуючим накопиченням токсичних відходів і заходами з їх утилізації та знешкодження загрожує поглибленням екологічної кризи і загостренням соціально-економічної ситуації в Україні. Саме ці аспекти обумовлюють актуальність, мету та задачі наукової статті.

Впродовж останніх десяти років загальні обсяги утворення відходів в Україні безперервно зростали. Згідно за даними Державної служби статистики України у 2011 р. утворилося 447641,2 тис. т, у тому числі відходів I-III класів небезпеки 1434,5 тис. т (таблиця). Окрему групу небезпечно-токсичних відходів становлять непридатні до використання та заборонені до застосування хімічні засоби захисту рослин. За даними офіційної статистики, їх кількість складає 2029,1 тис. тонн.

Таблиця

Основні показники утворення та поводження з відходами в Україні у 2011 р. [1]

Показник утворення / напрям поводження	Кількість відходів		
	I-IV класи небезпеки, тис. т	Зокрема	
		I-III класи небезпеки, тис. т	Відносно 2010 р., %
Абсолютні обсяги утворення	447641,2	1434,5	86,4
Обсяги утилізації	153687,4	597,5	93,0
Видалено у спеціально відведені місця	277106,8	138,5	45,2
Спалено	1054,5	15,6	94,5
Обсяг накопичення	14422372,1	19509,4	94,8

Саме тому питання, що стосуються нормативно-правового регулювання екологічнобезпечного поводження та знешкодження пестицидів є актуальними.

В Україні докладено значних зусиль до створення системи керування у сфері поводження з пестицидами та її нормативно-правового й економічного забезпечення, але особливістю її формування і становлення є непослідовність цих процесів. Окремі підсистеми та елементи мають різні ступені розвиненості та практичної реалізації. Ще й досі

чимало економічних інструментів існують лише на рівні законодавчих положень, залишаються нереалізованими та невпровадженими в практику господарювання. На сьогодні характерною рисою сформованої системи керування у сфері поводження з пестицидами в країні як в цілому, так і в окремих регіонах є переважання адміністративних методів над економічними [2].

Закон України «Про пестициди і агрохімікати» передбачає регулювання правових відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів державної виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері (преамбула із змінами, внесеними згідно із Законом № 1628-IV (1628-15) від 18.03.2004).

Основними принципами державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з пестицидами і агрохімікатами (розділ 1, ст. 3), є:

- пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища по відношенню до економічного ефекту від застосування пестицидів і агрохімікатів;
- державна підконтрольність їх ввезення на митну територію України, реєстрації, виробництва, зберігання, транспортування, торгівлі і застосування;
- обґрунтованість їх застосування;
- мінімізація використання пестицидів за рахунок впровадження біологічного землеробства та інших екологічно безпечних, нехімічних методів захисту рослин;
- безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища під час їх виробництва, транспортування, зберігання, випробування і застосування за умови дотримання вимог, встановлених державними стандартами, санітарними нормами, регламентами та іншими нормативними документами (абзац шостий статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2189-VI (2189-17) від 13.05.2010);
- єдність державної політики щодо діяльності, пов'язаної з пестицидами і агрохімікатами (стаття 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1628-IV (1628-15) від 18.03.2004).

Для стимулювання цим Законом передбачаються пільги і компенсації працівникам, які виконують роботи, пов'язані із застосуванням пестицидів та агрохімікатів (розділ 7, ст. 21).

Оскільки непридатні до використання пестициди належать до особливо токсичних відходів, правове регулювання в цій сфері базується

на законодавстві про відходи і спрямоване на мінімізацію утворення та накопичення відходів, забезпечення їх видалення чи утилізації та запобігання заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю людини. Закон України «Про відходи» є базовим у регулюванні правовідносин з відходами. Його метою є визначення правових, організаційних та економічних засад діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

Термін "відходи" звичайно вживається для позначення матеріальних залишків процесів людської життєдіяльності, що вже не можуть бути використані за своїм попереднім призначенням. Офіційне визначення терміну подається у відповідних нормативних документах. В Україні 5 березня 1998 року було прийнято Закон України "Про відходи" (рисунок), що визначає цю категорію як "будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір чи повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення". Майже аналогічне тлумачення подано у Класифікаторі відходів ДК 005-96. У ньому зазначено, що відходи "підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища та здоров'я людей, або з метою повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів" [3].

Основними завданнями законодавства про відходи є [4-6]:

- визначення основних принципів державної політики у сфері поводження з відходами;
- правове регулювання відносин щодо діяльності у сфері поводження з відходами;
- визначення основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечного поводження з відходами, а також системи заходів, пов'язаних з організаційно-економічним стимулюванням ресурсозбереження;
- забезпечення мінімального утворення відходів, розширення їх використання у господарській діяльності, запобігання шкідливому впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Вищезазначені завдання виконуються наступними методами:

- стандартизація у сфері поводження з відходами (розділ 1, ст. 6);

- нормування у сфері поводження з відходами (розділ 1, ст. 7);
- державний облік і паспортизація відходів (розділ 5, ст. 26);
- ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів (розділ 5, ст. 27);
- організаційно-економічні заходи щодо забезпечення утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення (розділ 7, ст. 38);
- стимулювання заходів щодо утилізації відходів та зменшення обсягів їх утворення.

Стимулювання заходів в свою чергу передбачає:

- пільги щодо оподаткування прибутку від реалізації продукції, виготовленої з використанням відходів;
- пріоритетне державне кредитування;
- спеціальні державні субсидії на зменшення відсотків за банківські кредити, пов'язані з інвестиціями, що спрямовуються на утилізацію відходів і виготовлення відповідного устаткування;
- дотації з Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів для перевезення відходів (вторинної сировини) чи напівфабрикатів, одержаних з цих відходів;
- інформація щодо технологічних можливостей утилізації відходів;
- дотації з фондів охорони навколишнього природного середовища та інших джерел;

Рисунок. Класифікація відходів згідно з Законом України «Про відходи»

➤ пільги щодо поповнення обігових коштів підприємств, установ та організацій-суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють збирання і заготівлю, оброблення (перероблення) і утилізацію відходів як вторинної сировини, за умови цільового використання цих коштів для придбання та переробки таких відходів. (Частину першу статті 40 доповнено пунктом "є" згідно із Законом № 3073-III ([3073-14](#)) від 07.03.2002).

Згідно ст. 34 цього Закону (Вимоги щодо поводження з небезпечними відходами) усі небезпечні відходи за ступенем їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та на життя і здоров'я людини відповідно до переліку небезпечних властивостей поділяються на класи і підлягають обліку. Відповідний клас відходів визначається виробником відходів відповідно до нормативно-правових актів, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за погодженням з державною санітарно-епідеміологічною службою України.

Необхідно пам'ятати, що дуже важливу роль у справі охорони навколишнього природного середовища відіграє включення до правового режиму вимог до суб'єктів у сфері поводження з відходами, заходів обмеження та запобігання негативному впливу відходів, окремих вимог поводження за небезпечними відходами тощо.

Відповідно до Закону України «Про відходи» поводження з відходами – це дії, спрямовані на запобігання їх утворенню, збирання, перевезення, зберігання, оброблення відходів, їх утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

Правовий режим поводження з непридатними пестицидами як відходами – це система встановлених законодавством правових заходів, норм і правил, що визначають правові засади поводження з відходами з метою попередження негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Питання управління токсичними відходами найбільш виразно знайшли відображення у Загальнодержавній програмі поводження з токсичними відходами, затвердженій Законом України від 14 вересня 2000 року. З метою визначення основних напрямів діяльності держави у сфері поводження з токсичними відходами передбачається прийняття Загальнодержавної програми поводження з небезпечними відходами до 2015 року. Розвиток нормативно-правової бази з питань поводження з токсичними відходами передусім має сприяти розв'язанню проблеми знешкодження непридатних хімічних засобів захисту рослин з урахуванням специфіки поводження з ними.

Найбільша частка витрат на реалізацію Програми припадає на заходи щодо знешкодження токсичних відходів – орієнтовно 80 відсотків. У період до 2015 року не очікується залучення значних обсягів приватного капіталу у сферу поводження з токсичними відходами, оскільки економічна привабливість здійснення заходів у цій сфері за прогнозами залишається досить низькою. Інвестиції із зовнішніх дже-

рел фінансування у вигляді передачі "ноу-хау", надання грантів, технічної допомоги, прямих вкладень іноземного капіталу оцінюються у межах 1 відсотка від загального фінансування [7].

Також слід зазначити, що в Україні увага влади й громадськості, в основному, зосереджена на накопичених запасах непридатних пестицидів і при цьому явно недостатня увага приділяється іншим джерелам утворення відходів пестицидів (контейнери й упаковка пестицидів, вода після промивання контейнерів і обладнання після застосування пестицидів, ґрунт, забруднений пестицидами), які представляють цілком реальну небезпеку для здоров'я людини й навколишнього середовища.

Аналіз законодавчих нормативно-методичних документів у сфері управління й поводження з відходами в Україні показує, що питання, які стосуються управління й поводження з непридатними пестицидами (найпоширеніші і небезпечні види токсичних відходів), недостатньо відображені в цих документах. Так, наприклад, у Законі України "Про загальнодержавну Програму поводження з токсичними відходами" тільки декларується, що метою Програми є запобігання нагромадженню токсичних відходів і обмеження їхнього шкідливого впливу на навколишнє природне середовище й здоров'я людини, без якого-небудь натяку надалі на можливі механізми запобігання, наприклад, нагромадження запасів пестицидів і їхніх відходів і зменшення їхнього шкідливого впливу на людину й навколишнє середовище.

У зв'язку із цим доцільно розробити стратегію управління й поводження з відходами пестицидів з урахуванням загальної стратегії управління відходами, що прописана в Законі України "Про відходи", підкріпивши розроблену стратегію рядом підзаконних актів і постанов. На сьогодні в Україні позбавлені якого-небудь законодавчого й методичного супроводу проблеми, пов'язані з [6, 8]:

- поводженням і ліквідацією контейнерів і упаковки з-під використаних пестицидів (за винятком ліквідації тари й упаковки з-під непридатних пестицидів);

- проблеми управління й ліквідації стічних (промивних) вод, що містять пестициди, практично відсутні технології очищення ґрунтів, забруднених пестицидами.

Таким чином, першочерговим завданням, без рішення якого неможливе подальше просування до завершення проблеми ліквідації накопичених запасів непридатних пестицидів в Україні, є закінчення інвентаризації з точною вказівкою кількостей і складу продуктів, що підлягають ліквідації. Передусім виявляється необхідним констатувати, що без правових регламентів досягнути вищезазначених позицій неможливо. З метою мінімізації шкідливого впливу пестицидів і агрохі-

мікатів та досягнення вимог високої біологічної ефективності, цільового використання, безпечності для здоров'я людини та навколишнього природного середовища необхідно звернути увагу на удосконалення методології аналізу екологічних ризиків, здійснену на основі розвитку та подальшої гармонізації нормативно-правової і методичної бази, доцільність імплементації європейських стандартів в сфері поводження з пестицидами.

1. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 2. Міщенко В. С. Нормативно-правові та економічні аспекти поводження з відходами в Україні / В. С. Міщенко, Г. П. Виговська // Сотрудничество для решения проблемы отходов: мат. 9-й Международной коференции, 28-29 марта. – Харьков, 2012. 3. Закони України “Про екологічний аудит”, “Про екологічну мережу України” (за станом на 1 січня 2005 р.) : офіційне видання. – К. : Парламентське видавництво, 2005. – 28 с. 4. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (за станом на 10 лютого 2005 р.) : офіційне видання. – К. : Парламентське видавництво, 2003. – 52 с. 5. Закон України «Про захист рослин» № 180-XIV, 14.10.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> 6. Закон України “Про пестициди і агрохімікати”. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 14. – Ст. 91 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2608-VI (2608-17) від 19.10.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua 7. Регіональна програма поводження з токсичними відходами в Одеській області на 2008 – 2015 роки, затверджена рішенням обласної ради від 14.11.2008 р. № 606-V // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oda.odessa.gov.ua 8. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Рецензент: д.е.н., професор Лазаришина І. Д. (НУВГП)